

- Вачкова: 2004: К. В а ч к о в а. Тенденции в езика и в науката за него и типология на славянските стандартни езици (с оглед към българския стандартен език). – *Тенденции...* 2004, стр. 85.
- Добрева 2004: Е. Д о б р е в а. Демократизация, колоквиализация и/или постмодернизация в медийния дискурс. – *Тенденции...*, 2004, стр. 155.
- Даскалова 2004: Д. Д а с к а л о в а. Лексикални характеристики на заглавието в съвременния периодичен печат. – *Тенденции...*, 2004, стр. 202.
- Колева 2004: К р. К о л е в а. Акцентни системи в Шуменско–Преславския говор. – *Тенденции...*, 2004, стр. 231.
- Пройкова 2004: М. П р о й к о в а. Жените на „мъжка“ територия. – *Тенденции...*, 2004, стр. 311.

Константин Попов

С. В л а х о в. *Нов руско-български речник* (под ред. на А. Липовска). София, Парадигма, 2004. 904 стр.

В ранната пролет на 2004 г. на книжния пазар у нас се появи *Нов руско-български речник* от изтъкнатия български лексикограф Сергей Влахов. В посвещението към речника, отправено към съпругата на автора, той сам определя своя труд като юбилеен, тъй като е десетият по ред от сътворените от него досега (самостоятелно или в съавторство) руско-български, българско-руски, енциклопедични и други жанрове речници.

Този факт е уникален за българското речниково дело и характеризира С. Влахов не само като изключително продуктивен автор в едно трудно поприще, но и като лексикограф по призвание.

Десетият юбилеен речник на С. Влахов е показателен за дългия път, изминат от него в полето на българската лексикография, и за натрупания през годините богат опит в теорията и практиката особено в областта на двуезичните речници.

За *Нов руско-български речник*, който съдържа около 50 000 думи, устойчиви съчетания и фразеологизми, може да се говори пространно и многоаспектно, тъй като отразява руския национален космос. Не случайно С. Влахов е избрал за мото на своя труд превърналата се вече в крилата фраза мисъл на Анатол Франс: „Речникът – това е цялата вселена, подредена по азбучен ред.“

По обема на включения в *Нов руско-български речник* (по-нататък съкратено НРБР) лексикални и фразеологични единици, той трябва да се определи като речник от среден тип (за разлика от кратките, малките учебни речници и от многотомните академични речници).

Освен същинската речникова част НРБР съдържа кратък увод, озаглавен „Към читателя“ (стр. 7–8), в който е мотивирана нуждата от съставянето на съвременен руско-български речник, отразяващ динамичните процеси в лексиката през последните 10–15 години в руския и българския език като отражение на дълбоките промени в обществено-политическия, икономическия и културния живот в Русия и у нас.

Освен към осъвременяване на речниковото градиво авторът споделя, че се е стремил и към „максимално вярно разкриване на семантиката на лексикалните и фразеологичните единици и употребата им в речта“.

Теорията на речника, особено важна и полезна за читателите, е изложена в частта „Съдържание и структура“ (стр. 7–12). В нея са обяснени кратко и достъпно принципите на лексикографския стандарт при представянето на руските думи с тяхната фонетична, граматична, стилова, емоционално-оценъчна характеристика, с типичната им съчетаемост в речта и др., както и превода им на български. Обяснени са и начините на представяне на фразеологизмите и посочването на българските им съответствия (у автора „съответки“) и редица други уточнения, улесняващи ползването на речника.

Специално заслужава да се отбележи научната библиография към труда (стр. 13–17), която съдържа над 100 заглавия на тълковни, преводни и други специални речници и справочници. Тя свидетелства за широката лексикографска база, използвана от С. Влахов при работата му над НРБР.

Речниковото градиво е организирано въз основа на три принципа: първият и основният е класическият принцип на подредба на речниковите единици – по азбучен ред, на места съчетан с т. нар. гнездов подход, при който се обединяват в една речникова статия словообразуващата дума и нейните производни от типа *бáрин, бáрыня, бáрский; доктор, докториша (разг.), докторский*, независимо че някои от производните са дадени и като самостоятелни заглавни единици в словника на НРБР.

Третият начин на представяне на лексикалните единици от изходния език – руския, авторът условно е нарекъл „над черта“ или макроструктура на речника, която обхваща основния масив от руските думи, разработени в речникови статии с тяхната формална и семантична характеристика, речева употреба и превод на български език.

„Под черта“ на страниците на НРБР са представени в две колонки думи, които са ясни по значение за българския читател (напр.: *аристокрát, -а, армия, -и, артикул, -а, арфа, -ы, археолог, -а, асиметрия, -и, аспект, -а, атташé, м. нескл.* и др.), поради което те само се фиксират, без да се превеждат. Очевидно по този начин, наречен микроструктура на речника, се постига икономия на място, което е целесъобразно и по-приемливо от друга практика, използвана в двуезичната лексикография у нас, при която такива думи просто не са били включвани в речниците. При такъв подход обаче читателят се лишава от информацията за наличието или отсъствието на дадена дума в руския език, за нейния изговор, правопис и др. Двете части на лексикалния материал, представен „над черта“ и „под черта“, са несъразмерни по обем с очевидния превес на частта над чертата в долния край на страниците.

Все пак това разграничение е условно, тъй като думи с общ славянски произход в двата езика като: *водá и вода, хлеб и хляб, зелёный и зелен, здравый и здрав, невёрный и неверен* и др., са дадени „над черта“, независимо че българският читател се досеща за значението им. Този подход е приложен очевидно поради факта, че подобни лексикални единици са компоненти на различни в двата езика съчетания и фразеологизми, които не биха могли да се отразят в речника, ако биха били дадени „под черта“.

Словникът или списъкът от думи в НРБР, както е посочил авторът, обхваща лексика и фразеология „от съвременния руски литературен език“ (стр. 9), което означава, че речниковото градиво е подбрано с оглед на лексикалната и фразеологичната норма на руския език.

Определението „литературен език“ като източник на лексикалното градиво в речника е мотивирало подбора на думи не само от общоупотребимата неутрална лексика, но и стилово ограничената терминология от различните области на науката като икономика, юриспруденция, ботаника, биология, медицина, геодезия, философия, мореплаване и много други, маркирани с бележки, квалификатори към отделните термини, уточняващи сферата им на употреба в различните области на знанието (стр. 18–20).

Отразяването чрез бележки на стратификацията на лексиката, на нейната многопластовост с оглед сферата ѝ на употреба не е ограничила автора обаче само в рамките на литературния език. Разместването на стилистичните пластове в лексиката през последните две десетилетия, размиването на границите между тях и широкото навлизане на т. нар. „низкие слова“ в езика на публицистиката и в медийното пространство вероятно е дало основание на С. Влахов да включи в словника и лексикални единици извън книжовната норма, каквито са простонародните и жаргонните думи, маркирани със съответни бележки - просторечие и жаргон (арго), напр.: **балбѐс**, -а, (*прост.*) Тъпак, простак, тъпанар; **барахóлка**, -ки, *ж.*, (*прост.*) Битпазар, битак; **ба́бник**, -а, (*прост.*) Коцкар, женкар и др.

Подобни примери показват, че С. Влахов е преодолял строгия и консервативен академизъм на нормативния речник и че е проявил известен либерализъм по отношение на лексикалната норма в полза на по-широката информативност за живата реч. Впрочем, подобен подход се прилага в съвременната европейска лексикография и дори се говори за множественост на нормата, която допуска и отразяването на стилистично снижената лексика в лексикографски трудове с нормативна насоченост.

Освен функционалната диференциация на руската лексика, изразена чрез набор от бележки към думите в НРБР, заслужават специално внимание йерархично структурираните значения на полисемантичните руски думи и илюстрирането на речевата им реализация чрез типизирани контексти – съчетания или кратки изречения и техните съответствия на български, напр.:

СВЕТ¹ ... *м.* 1. Светлина (слънчева, ярка); червена, зелена, — на светофар; (*прен.* на истината); *луч света* светлинен лъч, лъч светлина; *електрически свет.* 2. Лампа, свещ (или друг източник на светлина); осветление, светлина; *зажги свет* запали лампата; *дай свет* включи осветлението ... *ближний свет* [за автомобил] къса светлина. ... 3. В някои съчетания със значение на „разсъмване“ **до свѐта** в ранни зори, още по тъмно; **чут/чем свет** в тъмни зори, призори. ... 4. Като обръщение (*нар.-поет.*) Слънчице! *Свет ты мой. Свет жизни моей.* Слънчице! Слънце на живота ми! ...

Важен и много полезен за ползващите речника, особено за ученици и студенти, е предупреждението на автора да не се допусне грешка при междуезиковите омоними в руския и българския език. При тях С. Влахов сигнализира за възможността да се сгреша поради фонетичното сходство между руски и български думи, които имат различно значение. Предупреждението се отнася за българския читател и е изразено от частицата за отрицание (с главна буква) Не и посочване на българската дума, която може да подведе изучаващия руски език, напр.:

ГОРБУШКА, -ки, *мн.* -ки, *ж.* Краешник (на хляб); Не гърбушко, срв. горбун.

ГОРЬ, -á ... *м.* Гърбица; Не гръб, вж. спина.

КУЧКА ... *ж.* 1. Купчинка; Не кучка, срв. сука.

ФЕН ... -а. Сешоар; Не фен, срв. фанат.

От приведените примери е видно, че предупреждението да се избегне евентуална грешка при междуезиковите омоними, (т. нар. „опасные слова“) в процеса на обучението по руски език или при превод е съчетано с препратка към търсената дума в руския език, което безспорно е едно добро лексикографско решение.

За „поведението“ на руските думи в речта, различно от това на българските им съответствия, са важни и уместни авторските бележки, дадени в скоби, с които се уточняват детайли от функционирането им в речевото общуване, напр. при двуродовото съществително **коллѐга** авторът е добавил в скоби (само между хора на умствения труд – учени, лекари, специалисти. Не колега-шофьор, колега-състудент). Регистрирани са и обратни случаи – на по-широка съчетаемост на дадена лексикална единица в руския език в сравнение с българския, напр. при заемката от немски език **квартѝра** с превод: апартамент, жилище, авторът е доуточнил в скоби – (собствено или под наем), тъй като в българския език същата дума означава само стая или апартамент, жилище, наето под наем.

Подобни авторски бележки са изключително ценни, находчиви, доуточняващи детайли в значението на думите и отразяват различното „членение на света“, отразено в два генетично близки езика – руския и българския.

В словника на НРБР са намерили място и думи от т. нар. безеквивалентна лексика, към която се отнасят обикновено думи етнографизми, които нямат съответствие в българския език, тъй като не съществуват реалиите, които назовават. При такъв тип речникови единици С. Влахов изписва вместо преводно съответствие самата руска дума, но в кавички със следващо кратко обяснение, дадено в скоби, напр.:

САРАФАН, -а. 1. „Сарафан“ (в миналото: руска женска носия без ръкави, обличана върху риза с дълги ръкави).

В други случаи преводът е съчетан с енциклопедично допълнение (вж. съчетанията **царь-кѝлокол** и **царь-пѝшка** в речниковата статия на *царь*).

Чрез представянето на подобни думи НРБР прекрачва границите на лингвистиката и се превръща в книга не само за руския език, но и за руския бит, култура, история, за руския национален дух, т. е. придобива характеристиките и на културен жанр.

Безспорно достойнство на НРБР е широкото представяне на руските фразеологизми и техните пълни или приблизителни по значение български съответствия – фразеологизми или думи, които разкриват С. Влахов като забележителен познавач и на българския език.

За пълнота тук ще спомена и трите приложения към речника, които повишават практическата му стойност. В края на НРБР са добавени:

Приложение 1 (стр. 877–897) – **Географски имена** – което обхваща 2 500 имена на държави, области, щати, градове, реки, морета, океани, острови, заливи, планини.

Приложение 2 (стр. 898–901) – **Лични и бащини имена** – което съдържа над 100 най-популярни лични – мъжки и женски – имена и техните производни (напр.: **Вася**, -и, произв. от **Васѝлий**, **Вѝва**, -ы и **Волѝдя**, -и, произв. от **Владѝмир**), както и производните бащини имена за м. и ж. р. (напр.: **Владѝмир** ..., бащ. **Владѝмирович** / **Владѝмировна**).

Приложение 3 (стр. 902–904) – **Руски фамилни имена** – което съдържа най-популярните в Русия фамилни имена, включително и на известни личности. При неправилно побългаряване на руски фамилни имена се посочва (в квадратни скоби след руското име) правилният изговор в българския език (напр.

Павлов [Не Павлòв], Зóщенко [Зòшченко], Гèрцен [Не Хèрцен], Верещáгин [Верещáгин].

Приложение № 2 и № 3 подпомагат правилното овладяване на руския речев етикет.

Извън опита ми да представя най-общо НРБР остават множество други проблеми и сполучливите им решения в „Словара“, които в своята съвкупност определят неговото съвременно научно равнище, отговарящо на повишените изисквания в лексикографията през новия ХХІ век в условията на засилена комуникация между народите в Европа и света.

Убедена съм, че в диалога между културите НРБР ще бъде цèнен, високостойностен научен труд и справочник, както в България, така и в Русия, защото авторът е представил лексиката на руския език не само като съвкупност от езикови единици, но и като единици на речта. Това е постигнато чрез илюстрирането на употребата им чрез типични примери, които придават на речника живот, плът и кръв, отдалечават го от представата за списък от думи, сами за себе си, подобен на хербарий.

С. Влахов целенасочено се е стремил да представи думите в тяхната естествена контекстуална среда и така максимално вярно да разкрие функционирането им в живата руска реч.

В този подход на изграждане на НРБР се откроява едно от най-добрите постижения на С. Влахов, което, без съмнение, ще бъде оценено по достойнство от читателите и от специалистите-лексикографи.

Не бих искала тук да остане неотбелязано и чудесното полиграфическо оформление на НРБР, осъществено от издателство „Парадигма“ в лицето на г-н Живко Кушев, сътворил, образно казано, външната одежда на речника – общ колорит на корицата, формат, шрифтове, хартия, в които прозира добър вкус и уважение към автора и огромния му труд в продължение на повече от пет години, както и уважение към читателите на НРБР – ученици, студенти, преподаватели, преводачи, езиковеди, журналисти и специалисти от различни области на живота, които работят с руския език.

* * *

Промоцията на *Нов руско-български речник* от Сергей Влахов, която се състоя в навечерието на светлия празник на българската просвета и наука и на славянската писменост (18 май 2004), осъществена от проф. В. Кювлиева, проф. В. Радева и д-р А. Липовска в една от заседателните зали на СУ „Св. Климент Охридски“, бе посрещната с голям интерес от езиковеди – университетски преподаватели, лексикографи от Института за български език при БАН, преводачи, представители на Посолството на Руската федерация в София, студенти, приятели и почитатели на многоуважавания автор на НРБР. Представянето на юбилейния десети лексикографски труд на С. Влахов се превърна в празник на словото, на което той служи с любов и вдъхновение десетилетия от живота си. За заслугите си към лексикографията и към българската и руската национална култура Сергей Влахов бе удостоен с грамота от името на Посолството на Руската федерация в София и от Българското лексикографско дружество.

Весa Кювлиева